

**ІЗ КОГОРТИ ФУНДАТОРІВ ПЕРШИХ
БІБЛІОТЕК ДЛЯ ДІТЕЙ:
ГАННА МАРГОЛІНА (1888–1960)**

Лідія ПОПЕРЕЧНА,
головна бібліотекарка,
Національна бібліотека України імені
Ярослава Мудрого,
Київ, Україна
e-mail: poliana0707@ukr.net

Анотація. Розглянуто внесок маловідомої бібліотекознавиці Г. Марголіної в заснування і розбудову самостійних бібліотек для дітей першої половини ХХ ст.

Ключові слова: спеціалізовані бібліотеки для дітей, бібліотечне обслуговування дітей, Ганна Марголіна.

У галереї енциклопедичних портретів Української бібліотечної енциклопедії (УБЕ), які презентовано в розділі «Персоналії», невідомо представлено діячів, які в непростих умовах суспільно-політичного життя першої половини ХХ ст. закладали підвалини в організацію перших в Україні бібліотек для дітей. Ця ніша історії бібліотечної справи, в її людському вимірі, все ще є малодослідженою. Чи не єдиним в цьому сенсі джерелом є колективна монографічна праця «Історія розвитку бібліотек для дітей (кінець ХІХ–ХХ ст.)» (2015) [13], підготовлена за результатами багаторічного дослідження «Історія розвитку державних бібліотек для дітей», розпочатого 1993 року Національною бібліотекою України для дітей у співпраці з науковцями кафедри бібліотечної роботи з дітьми та юнацтва Київського державного інституту культури (нині Київський національний університет культури та мистецтв). Утім, попри незаперечну цінність цієї праці, вона містить лише поодинокі згадки про людей, які стояли біля витоків започаткування в Україні бібліотечного обслуговування дітей, з-поміж них: Д. Добра, Ю. Ярошевич, Л. Донець, О. Меньшикова та

ін. Зауважимо, що у 1920-х рр. в Україні функціонували 23 самостійні центральні бібліотеки для дітей, зокрема, в Києві, Чернігові, Полтаві, Одесі, Миколаєві, Херсоні та інших містах [11, с. 27], утім імена їхніх керівників здебільшого невідомі. Довідник «Дитячі бібліотекарі України. Сто кращих» (2012) [12] містить довідку лише про очільницю Херсонської спеціальної міської Центрочитальні Р. Сухотіну. Мало що відомо про Т. Букреєву (Київ), Т. Утц (Миколаїв), відомості про них відсутні й у зазначеному виданні. Незнаними й недослідженими нате-пер є також постаті, відомі передусім як автори публікацій у фахових часописах першої половини ХХ ст.: О. Берз, Т. Винокурова, Г. Гольдберг, О. Зінгерман, Г. Коган, Н. Перліна та ін.

У когорті малознаних фундаторів перших дитячих бібліотек була донедавна й постать Ганни Натанівни Марголіної (1888–1960). Її діяльність фрагментарно висвітлювали дослідники історії бібліотечної справи: Р. Гуревич, М. Зніщенко, Г. Ковальчук, Л. Гарбар. Біографію бібліотечної діячки в науковий обіг ввела бібліотекознавиця Г. Погребняк (1928–2008), яка на початку 1990-х рр. досліджувала історію становлення та розвитку дитячих бібліотек України [3].

Постать Г. Марголіної знову постала перед дослідниками в контексті відзначення сторічного ювілею Українського наукового інституту книгознавства (1922–1936) й актуалізації енциклопедичних досліджень авторів УБЕ довкола тем «Бібліотечна педагогіка» та «Керівництво читанням», які, посеред іншого, були предметом уваги науковців інституту та громадських діячів, до кола яких активно долучалася й Ганна Натанівна.

Завдячуючи наполегливим біографічним і бібліографічним пошукам, цілісний життєпис діячки з оглядом її творчого доробку нещодавно опубліковано в Українській бібліотечній енциклопедії [14].

Хто ж вона, Ганна Марголіна? Уродженка Північної Осетії, здобувши вищу освіту європейського рівня в паризькому університеті Сорбонна, вона пов'язала своє професійне життя з Україною, належала до кола громадських і бібліотечних діячів першої пол. ХХ ст., які долучилися до створення й розбудови в Україні перших спеціалізованих дитячих бібліотек, закладали підвалини теорії бібліотечного обслуговування дітей і підлітків на засадах бібліотечної педагогіки – новаторського міжгалузевого напрямку, що розроблявся вченими-бібліологами та бібліотекарями-практиками в міжвоєнний період.

У творчій біографії Г. Марголіної органічно поєднані успішна бібліотечна практика, результативна науково-дослідна діяльність й активна громадська робота.

Бібліотечну біографію Г. Марголіна розпочала 1914 р. на посаді бібліотекаря Київської приватної дитячої бібліотеки, яку 1909 р. заснувала громадська діячка й меценатка Дора Добра. Під безпосереднім впливом ідей засновниці книгозбірні сформувався світогляд Ганни Натанівни як бібліотекаря-педагога, фахівця в галузі дитячої літератури й дитячого читання. Після встановлення радянської влади, коли на базі бібліотеки Д. Доброї було створено Першу, а згодом Центральну державну бібліотеку для дітей та юнацтва м. Києва (ЦДБДЮ), Г. Марголіна очолила книгозбірню й успішно керувала нею впродовж 1921–1930 рр., втілюючи в життя свої гуманістичні уявлення про дитячу бібліотеку як педагогічну й культурно-просвітницьку установу. Під її керівництвом книгозбірня набула значення провідної бібліотеки Києва, провадила значну й новаторську для того часу дослідницьку й методичну діяльність, була місцем гуртування й професійного зростання працівників новостворених дитячих книгозбірень м. Києва. Адміністративну роботу Г. Марголіна вміло поєднувала з громадською, долучаючись до діяльності Українського бібліологічного товариства, Київського бібліотечного об'єднання; представляла інтереси спільноти дитячих бібліотекарів на форумах різних рівнів: з'їздах, конференціях, нарадах і засіданнях колегіальних органів; пропагувала ідеї щодо розвитку дитячих бібліотек в фаховій пресі.

Ключові думки і погляди на бібліотеку для дітей діячка сконцентровано виклала в доповіді «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи»[1], виголошеній на Першому всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників (1926); у подальшому реалізувала в розбудові новоствореної Харківської центральної бібліотеки юного читача, де вона працювала в 1931–1934 рр. на посаді наукового співробітника. Під її керівництвом у бібліотеці провадилася науково-дослідна діяльність: працівники кабінету вивчення бібліотечної роботи з дітьми (згодом перейменованого в методичний кабінет) досліджували інтереси юних читачів, вивчали дитячу літературу, видану для дітей, розробляли питання організації та методики їх бібліотечного обслуговування.

У повоєнний час Г. Марголіна знову повернулася до своєї першої бібліотеки, яка після всіх реорганізацій здобула назву Київська обласна бібліотека для дітей та юнацтва ім. 15-річчя ВЛКСМ й виконувала функції республіканського методичного центру для дитячих бібліотек. Ганну Натанівну, як досвідченого й авторитетного фахівця, було запрошено на відповідальну посаду завідувача методичного кабінету, яку вона обіймала впродовж 1945–1952 рр.

На долю Г. Марголіної випало бути причетною до діяльності державних органів, які опікувалися питаннями бібліотечного будівництва в перші десятиліття 20 ст. Основним центром управління бібліотечною справою тоді був бібліотечний підвідділ відділу позашкільної освіти Народного комісаріату освіти, що працював над розробленням структури мережі бібліотек України, організовував підготовку бібліотечних фахівців, забезпечував бібліотеки книжками. Поставало багато питань стосовно організації бібліотечного обслуговування дітей, що потребувало кваліфікованого підходу й спонукало до створення при бібліотечному підвідділі окремого органу, який би об'єднував зусилля фахівців з дитячого читання й зосереджувався на дитячих бібліотеках. Так, було створено секцію дитячого читання з комісією у складі фахівців з дитячої літератури Д. Доброї, Л. Донець, Ю. Ярошевич; на посаду інструктора-секретаря секції було запропоновано «спеціаліста по дитячих бібліотеках, працівницю дитячої бібліотеки Дори Доброї – Ганну Марголіну» [11, с. 19]. Попри короткий час існування цієї інституції (травень-серпень 1919 р.), її внесок у бібліотечне будівництво, напрацювання базових документів для створення й забезпечення функціонування в Україні мережі державних бібліотек для дітей досить вагомий. Результати роботи секції за перші тижні її існування Г. Марголіна узагальнила в доповіді «Доклад секции по детским библиотекам», виголошеній на засіданні 20 червня 1919 р.

Характеризуючи діяльність дитячих бібліотек у 1920-ті рр. Г. Марголіна у статті «Специальные и детские библиотеки в Киеве до и после Октября» зазначила, що практика бібліотечної роботи з дітьми випереджає теорію, і що саме в цей період напрацьовується методика бібліотечних форм роботи з читачами. Тому для розвитку дитячих бібліотек був необхідний такий консолідований орган, «який би взяв в свою опіку всю дитячу бібліотечну справу в цілому і працював би одночасно як теоретично, так і практично» [8, с. 54], – стверджувала авторка, ймовірно маючи на увазі ідею створення республіканської бібліотеки для дітей, над втіленням якої вона активно працювала. У 1930-х рр. функції такого органу виконував відділ дитячого читання (згодом – група позашкільного читання дітей) Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Працюючи тут на посаді наукового співробітника та керівника відділу (1930, 1934–1941 рр.), Г. Марголіна активно студіювала історію організації дитячого читання як один із найменш вивчених розділів педагогіки. Результати досліджень висвітлила в низці публікацій цього періоду: «З історії керівництва дитячим читанням (1938), «З історії організації дитячого читання»

(1939), «Організація в школі керівництва позашкільним читанням дітей» (1937). Особливе значення для дослідників і бібліотекарів-практиків має редактована Г. Марголіною праця «Педагогічна спадщина з питань дитячого читання» (1941) [10].

У творчому доробку Г. Марголіної понад два десятки праць, більшість із них є бібліографічними раритетами. Аналіз цих робіт дає підстави стверджувати, що дослідниця була глибоко обізнана зі світовою історією організації дитячого читання; добре знала дитячу літературу, психологію й соціологію дитячого читання; орієнтувалася в колі читання дітей і підлітків; слідувала за фаховими публікаціями, а знання іноземних мов давало їй змогу знайомитись із досягненнями світової педагогічної науки й бібліотечної практики. Така обізнаність доповнювалася тривалою власною бібліотечною практикою.

Окреслимо основні ідеї й напрацювання дослідниці, сконцентровані й обґрунтовані в її спадщині. Вони стосуються:

– суспільної місії бібліотеки для дітей, її місця та ролі в загальній системі виховання й розвитку дітей. Основними завданнями дитячої книгозбірні дослідниця вважала просвітництво, заохочення до читання, читацький розвиток і духовне збагачення дітей і підлітків; формування читацьких умінь і навичок, партнерська взаємодія бібліотекаря і читача-дитини на засадах бібліотечної педагогіки;

– типології бібліотек для дітей. Г. Марголіна пропонувала класифікувати дитячі бібліотеки залежно від їхнього призначення: наукового типу (інституція, що провадить науково-дослідну роботу в сфері дитячого читання, наприклад, відділ дитячого читання при інституті позашкільної освіти), суто практичні (дитячі відділи бібліотек для дорослих) і мішаного типу (центральні дитячі бібліотеки, які поєднують практичну діяльність з науковою роботою).

– структурної й змістової моделі дитячої бібліотеки, у структурі якої, на думку Г. Марголіної, мають діяти функціональні комплексні підрозділи, які забезпечуватимуть виконання її функції. Така модель була реалізована в ЦДБДЮ м. Києва, де було створено кілька підрозділів, які здійснювали не лише диференційоване бібліотечне обслуговування користувачів (дітей та організаторів дитячого читання – батьків, педагогів та бібліотекарів), а й значну для того часу дослідницьку діяльність: довідково-консультативне бюро з питань дитячої книжки і дитячого читання; науково-дослідний відділ, що мав підрозділ бібліографії та рецензування, музей дитячої книги, кабінет досліджень питань дитячого читання;

– підходів до організації мережі спеціалізованих дитячих бібліотек,

визначення функцій центральної бібліотеки, методичного центру. Під її керівництвом група фахівців, ініціюючи створення республіканського бібліотечного методичного центру, розробила проєкт мережі дитячих бібліотек України і проєкт статуту Республіканської бібліотеки для дітей, яку передбачалось відкрити в м. Харкові – тодішній столиці України. Утім цей задум втілити в життя тоді не вдалося [2, с. 116];

– тлумачення терміна «дитяча література», визначення її типології, вимоги до дитячої книжки. Дослідниця визначила, що поняття «дитяча література» охоплює книжки, видані для дітей, у т. ч.: для самостійного читання, для читання дорослими (вголос і для розповідання); до кола дитячого читання належить дитяча література (художня і науково-популярна) і література загальна (адаптована до дитячого сприйняття). Вона стверджувала, що книжки для самостійного читання (за власним вибором і рекомендовані для позашкільного читання) мають відповідати читацьким інтересам дітей і задовольняти їхні художні, самоосвітні та інші запити; висунула вимоги до оформлення дитячої книжки: гармонійна єдність зовнішньої і внутрішньої будови видання, захопливий зміст, грамотна й доступна мова, якісні ілюстрації;

– теоретичних засад комплектування бібліотечного фонду дитячої бібліотеки, принципів формування його структури та змісту з урахуванням специфіки читацьких запитів і потреб дітей та підлітків. Під її головуванням в ЦДБЮ м. Києва діяла т. зв. рецензентська комісія, яка працювала над виробленням рекомендацій щодо комплектування фондів дитячих бібліотек й уклала бібліографічні покажчики відповідної літератури. Результати діяльності комісії репрезентує збірник «Матеріали до комплектування дитячої бібліотеки» (1929, Кн. 1, вип. 1). У вступі до видання зазначено, що авторський колектив мав на меті «вибрати ту українську дитячу книжку, видану в УСРР, яку повинна мати кожна дитяча бібліотека на Україні» [8, с. 6]. Це була перша спроба бібліографічного покажчика, який охоплював би всю потрібну для дитячої бібліотеки літературу з усіх галузей знань;

– методики читацького розвитку дітей, яка базується на дослідженнях їхніх читацьких запитів, вивчення дитячої книжки й дитячого бібліотечного читання. Діячка наголошувала, що цільовою установкою дитячої бібліотеки є формування читача, який має навчитись оперувати книжковим матеріалом, орієнтуватися в книжковому багатстві, планувати свою читацьку діяльність, навчитись керувати власним самостійним читанням. Задля цієї мети необхідно не лише створити умови для читацького розвитку дитини, набуття нею відповідного досвіду, а й забезпечити активну системну допомогу читачеві в його

поступальному духовному зростанні й інтелектуальному розвитку;

– принципів бібліотечно-педагогічної взаємодії з читачами-дітьми, організації керівництва читанням дітей. Характеризуючи основні напрями, за якими розвивалось дитяче читання у перше десятиліття радянської влади (перший – стандартизація позашкільного читання, другий – надмірна опіка й заперечення самостійного вільного вибору), відстоювала третій, найбільш оптимальний напрям – бібліотечно-педагогічний, що передбачає настановлення дітей на активне, самостійне читання, забезпечення їхнього читацького розвитку.

– вимог до фахової підготовки бібліотекарів, які працюють з дітьми. Вбачала в бібліотекареві, який працює з дітьми, фахівця, що має ґрунтовно знати дитячу книжку, орієнтуватися в колі читання дітей, володіти психолого-педагогічними методами роботи;

– необхідності налагодження партнерських зв'язків дитячої книгозбірні зі школою, літераторами, видавцями, громадськістю. На її думку, орієнтиром для створення дитячої книжки має бути «реакція дитячої читацької маси»: дитячий попит і дитяча оцінка прочитаного, а видавничі плани в галузі дитячого читання необхідно координувати з бібліотеками для дітей, які комплексно вивчають книжку та дитяче читання.

Підсумовуючи, зазначимо, що Г. Марголіна була гідним представником когорти тих бібліотечних діячів, хто підготував сприятливі підвалини для розбудови в Україні спеціалізованого бібліотечного обслуговування дітей та підлітків. Аналіз її внеску дає підстави стверджувати: напрацювання й новаторські ідеї діячки не втратили своєї актуальності, потребують переосмислення й подальшого, більш поглибленого вивчення.

Література:

Бібліотеки для дітей та юнацтва: резолюція на доповідь т. Марголіної. Резолюції та Постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1–6 червня 1926 р. Харків. 1927. С. 81–83.

Гуревич Р. Б. Харківська центральна бібліотека юного читача (До історії дитячих бібліотек Української РСР). Бібліотекознавство та бібліографія. Харків. 1967. Вип. 4. С. 115–129.

Погребняк Г. І. Корифей бібліотечної справи [про Г. Н. Марголіну] Одна з перших в Україні (з історії Київської обласної бібліотеки для дітей). Київ, 1994. С. 30–32.

Марголіна А. До питання про нову українську дитячу книгу. Бібліологічні

вісті. 1927. № 1. С. 37–45.

Марголіна А., Зінгерман О. До питання про основні засади комплектування книжкового фонду дитячої бібліотеки. Матеріали до комплектування дитячої бібліотеки. Київ, 1929. Кн. 1. Вип. 1. С. 9–15.

Марголіна Г., Перліна Н. За планову організацію дитячого читання. Виробнича думка. 1930. № 16. С. 1–4.

Марголіна А. Н. З історії організації дитячого читання. Наукові записки ; Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки. Київ, 1939. Т. 1. С. 110–135.

Марголина А. Специальные детские библиотеки в Киеве до и после Октября. Красный библиотекарь. 1927. № 9. С. 54–61.

Марголина А. Формирование читательских навыков у детей и подростков. Красный библиотекарь. 1928. № 1. С. 37–55.

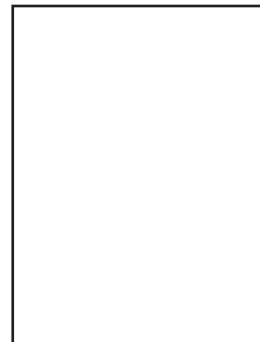
Педагогічна спадщина з питань дитячого читання / заг. ред. і вступ. ст. А. Н. Марголіної. Київ, 1941. 252 с.

Погребняк Г. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України. Київ, 2003. 92 с.

Дитячі бібліотекарі України. Сто кращих. Київ, 2012. 208 с. : портр. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=2403>

Історія розвитку бібліотек України для дітей (кінець XIX – XX ст.) : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. 589 с.

Ковальчук Г. І., Поперечна Л. А. Марголіна Ганна Натанівна. Українська бібліотечна енциклопедія. URL : <https://cutt.ly/EBBIrTQ>

**FROM THE COHORT OF FOUNDERS
OF THE FIRST LIBRARIES FOR CHILDREN:
HANNA MARGOLINA (1888–1960)**

Lidiia Poperechna,

Chief Librarian

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: poliana0707@ukr.net

Annotation. The contribution the little-known library researcher H. Margolina to the establishment and development of independent libraries for children in the first half of the 20th century is considered.

Key words: specialized children's library, library services for children, Hanna Margolina.